

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

NGUYỄN THỊ PHƯƠNG

**NHÂN VẬT TRỮ TÌNH TRONG *ĐÔNG KHÊ THI TẬP*
CỦA CHÍ ĐÌNH NGUYỄN VĂN LÝ**

**LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ,
VĂN HỌC VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

THÁI NGUYÊN - 2018

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

NGUYỄN THỊ PHƯƠNG

**NHÂN VẬT TRỮ TÌNH TRONG *ĐÔNG KHÊ THI TẬP*
CỦA CHÍ ĐÌNH NGUYỄN VĂN LÝ**

Ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 8.22.01.21

**LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ,
VĂN HỌC VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

Người hướng dẫn khoa học: TS. Ngô Thị Thu Trang

THÁI NGUYÊN - 2018

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của cá nhân tôi. Các nội dung trình bày trong luận văn là kết quả làm việc của tôi và chưa được công bố trong bất cứ một công trình nào khác.

Thái Nguyên, tháng 04 năm 2018

Tác giả luận văn

Nguyễn Thị Phương

LỜI CẢM ƠN

Luận văn đã được hoàn thành tại khoa Ngữ văn, Trường Đại học Sư phạm, Đại học Thái Nguyên.

Với tình cảm chân thành nhất của mình, em xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc đến TS. Ngô Thị Thu Trang, người tận tình hướng dẫn, giúp đỡ và tạo điều kiện cho em trong suốt quá trình thực hiện luận văn.

Em cũng xin chân thành cảm ơn các thầy cô giáo trong Ban Giám hiệu, khoa Sư phạm, trường Đại học Sư phạm đã tạo điều kiện thuận lợi và giúp đỡ em trong quá trình học tập, nghiên cứu.

Em cũng xin chân thành cảm ơn bạn bè, người thân đã động viên và nhiệt tình giúp đỡ em trong thời gian hoàn thành luận văn.

Thái Nguyên, tháng 04 năm 2018

Tác giả luận văn

Nguyễn Thị Phương

MỤC LỤC

Lời cam đoan	i
Lời cảm ơn	ii
Mục lục	iii
MỞ ĐẦU	1
1. Lí do chọn đề tài	1
2. Lịch sử vấn đề	2
3. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu	5
4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu	5
5. Phương pháp nghiên cứu	6
6. Đóng góp của luận văn	7
7. Cấu trúc của luận văn	7
NỘI DUNG	8
Chương 1: CƠ SỞ LÝ LUẬN VÀ THỰC TIỄN	8
1.1. Cơ sở lí luận	8
1.1.1. Khái niệm nhân vật trữ tình	8
1.1.2. Nhân vật trữ tình trong thơ trung đại	10
1.2. Cơ sở thực tiễn	17
1.2.1. Vài nét về bối cảnh lịch sử giai đoạn đầu thời nhà Nguyễn	17
1.2.2. Tác giả Chí Đình Nguyễn Văn Lý	20
1.2.3. Tác phẩm Đông Khê thi tập	24
Tiểu kết chương 1	29
Chương 2: ĐẶC ĐIỂM NHÂN VẬT TRỮ TÌNH TRONG ĐÔNG KHÊ THI TẬP	30
2.1. Khái quát về nhân vật trữ tình trong Đông Khê thi tập	30
2.2. Nhân vật trữ tình trong Đông Khê thi tập	32
2.2.1. Nhà Nho có tấm lòng yêu nước thương dân sâu sắc	32
2.2.2. Con người nặng lòng gắn bó và yêu thương những người thân trong gia đình	42
2.2.3. Con người luôn mở lòng với bạn bè, bậc hiền nhân	48

2.2.4. Con người gần gũi với thiên nhiên	54
Tiểu kết chương 2	61
Chương 3: NGHỆ THUẬT THỂ HIỆN NHÂN VẬT TRỮ TÌNH TRONG	
ĐÔNG KHÊ THI TẬP	63
3.1. Nghệ thuật ngôn từ	63
3.1.1. Ngôn ngữ thơ	63
3.1.2. Nghệ thuật tự dẫn, chú giải	67
3.1.3. Nghệ thuật sử dụng điển cố	70
3.2. Không gian, thời gian nghệ thuật.....	77
3.2.1. Không gian nghệ thuật.....	77
3.2.2. Thời gian nghệ thuật	81
Tiểu kết chương 3	84
KẾT LUẬN.....	86
TÀI LIỆU THAM KHẢO	89

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

So với các triều đại phong kiến nước ta, triều Nguyễn tồn tại trong khoảng thời gian không dài (trên một trăm năm) nhưng số lượng tác phẩm thơ văn được sáng tạo trong thời kì này lại hết sức phong phú, đồ sộ. Trước đây do nhiều nguyên nhân, văn học thời kì này chưa được quan tâm, đánh giá một cách thỏa đáng nhưng gần đây, cùng với việc nhìn nhận lại nhiều vấn đề về triều Nguyễn thì văn học thời kì này cũng đã được các học giả nghiên cứu một cách toàn diện hơn. Rất nhiều tác phẩm thơ văn viết bằng chữ Hán, chữ Nôm bị quên lãng hoặc chưa từng được công bố trước đó thì đến nay đã bước đầu được chuyển dịch sang tiếng Việt hiện đại. Tuy nhiên, nhiều tác giả và tác phẩm vẫn đòi hỏi phải có sự nghiên cứu một cách hệ thống, chuyên sâu hơn nữa để giúp cho độc giả có thể tiếp cận tác phẩm đầy đủ và dễ dàng hơn. *Đông Khê thi tập* của Chí Đình Nguyễn Văn Lý là một trong những trường hợp như vậy.

Chí Đình Nguyễn Văn Lý là một sĩ phu, một trí thức sống trong thời kì lịch sử đầy biến động. Ông là người có tầm ảnh hưởng lớn trong dòng họ Nguyễn Đông Tác - dòng họ mà văn nghiệp đã đóng góp nhiều thành tựu cho nền văn học - văn hóa Thăng Long. Chí Đình Nguyễn Văn Lý có một sự nghiệp thơ văn dày dặn. Đến nay, sau khi tổng hợp đầy đủ, số bài thơ của ông đã lên tới con số hàng nghìn bài và đều có giá trị nội dung tư tưởng nhất định. Khẳng định bản thân với hàng ngàn trang sách để lại, cùng với đó là tấm lòng yêu nước thương dân, ông xứng đáng là một danh nhân văn hóa được đời sau tôn vinh.

Là nhà thơ sống trong thời kì xã hội đầy khó khăn, phức tạp, nhân cách và tài năng của ông luôn được mọi người đề cao, kính trọng. Qua thơ văn Chí Đình Nguyễn Văn Lý chúng ta có thể cảm nhận được một tâm hồn lạc quan gắn bó với thiên nhiên, một tấm lòng ưu thời mẫn thế, một trái tim nhân hậu bao dung, một con người đầy trách nhiệm với dân với nước. Thế nhưng cho đến nay thơ văn của ông hầu như chưa được biết đến. Năm 2015, một số nhà nghiên cứu của Viện Văn học cùng với dòng họ Nguyễn Đông Tác đã phối hợp nghiên cứu, dịch chú toàn bộ thơ văn của ông và cho xuất bản *Tổng tập thơ văn Chí Đình Nguyễn Văn Lý*. Trong

cuốn tổng tập ấy, chúng tôi nhận thấy *Đông Khê thi tập* là tập thơ có giá trị và đáng được lưu tâm, nghiên cứu. Qua tác phẩm này độc giả sẽ phần nào cảm nhận được chân dung con người đời thực của tác giả đồng thời cũng giúp người đọc có cái nhìn toàn diện hơn về văn học thời Nguyễn.

Con người là yếu tố quan trọng nhất khi nghiên cứu tác phẩm văn học. Bởi lẽ, văn thơ trước hết bắt nguồn từ tâm hồn con người, mọi tâm tư tình cảm đều từ lòng người nảy sinh, gửi gắm vào các sự vật mà kết tinh thành câu chữ. Văn chương lấy con người làm trung tâm phản ánh, qua đó người đọc hiểu được những quan niệm của tác giả về thế sự, nhân tình. Đó là một trong các thi pháp nổi bật của thơ trữ tình trung đại. Vì vậy, nghiên cứu về nhân vật trữ tình trong các tác phẩm văn học là một việc làm quan trọng để chúng ta có thể hiểu sâu, hiểu đúng về tác phẩm cũng như về tác giả. Hơn nữa, với khoảng cách về thời gian, sự khác biệt về cách nghĩ, cách cảm thì việc nghiên cứu nhân vật trữ tình trong những tác phẩm thơ trung đại càng cần được lưu tâm. Cũng như các thi tập khác, trong *Đông Khê thi tập*, muốn đi sâu nghiên cứu giá trị của thi tập này không thể không tìm hiểu về nhân vật trữ tình trong tác phẩm. Việc đánh giá, bình luận, phân tích hình tượng con người, đời sống tình cảm, quan niệm của tác giả đồng thời tìm hiểu về nghệ thuật được sử dụng trong tác phẩm là việc làm có ý nghĩa thiết thực, góp phần vào việc học tập, giảng dạy, nghiên cứu văn học cổ của nước nhà.

Với những lí do nêu trên, chúng tôi chọn “Nhân vật trữ tình trong *Đông Khê thi tập* của Chí Đình Nguyễn Văn Lý” làm đề tài nghiên cứu cho luận văn.

2. Lịch sử vấn đề

Qua nhiều biến cố thăng trầm của lịch sử, có rất nhiều những tên tuổi tác giả văn học vào thời kỳ nhà Nguyễn dần bị phủ bụi thời gian; công lao và tài năng của họ chưa được nhìn nhận một cách thỏa đáng. Chỉ một số ít những tên tuổi lớn như *Thần Siêu*, *Thánh Quát*, thầy *Lập Trai Phạm Quý Thích* được nhiều người biết đến, tôn vinh. Tác phẩm thơ văn của họ đã được sưu tầm và giới thiệu qua nhiều thời kỳ. Còn lại rất nhiều nhà trí thức uyên bác vẫn chưa được nhìn nhận đúng mực. Trong số những nhà Nho học đại tài ấy, có Chí Đình Nguyễn Văn Lý là một học sĩ dòng dõi danh gia ở đất Thăng Long, người có công rất lớn trong việc gìn giữ

nền văn hóa của mảnh đất “nghìn năm văn hiến”, đến nay đang được giới nghiên cứu quan tâm và tìm hiểu.

Để nghiên cứu, đánh giá về cuộc đời và sự nghiệp của ông, ngày 24/4/1998 Hội thảo “Tiến sĩ Nguyễn Văn Lý (1795 - 1868) và dòng họ Nguyễn Đông Tác” do Hội Sử học Hà Nội chủ trì đã được tiến hành trọng thể tại Bái đường Văn Miếu - Quốc Tử Giám, Hà Nội. Các tham luận tại Hội thảo đã nêu bật đóng góp to lớn của Tiến sĩ Nguyễn Văn Lý vào sự phát triển của văn hóa và giáo dục Thăng Long thế kỉ XIX. Qua đây có thể thấy tác giả Nguyễn Văn Lý đã bước đầu được giới nghiên cứu và những người yêu thơ văn quan tâm. Tuy vậy, những năm gần đây (từ năm 2015), tiến sĩ Chí Đình Nguyễn Văn Lý mới được nhiều độc giả biết đến và tìm hiểu. Cuộc đời, sự nghiệp cũng như con người ông từng bước được độc giả khám phá và ghi nhận, chủ yếu thông qua hai tập *Tổng tập thơ văn Chí Đình Nguyễn Văn Lý*. Đây là thành quả nghiên cứu của hậu duệ dòng tộc cụ Chí Đình và một nhóm những nhà nghiên cứu do PGS.TS Trần Thị Băng Thanh làm chủ biên. Họ đã dày công và đầy quyết tâm, miệt mài trong nhiều năm sưu tầm, hiệu đính, hệ thống để cho ra mắt hai cuốn tổng tập. Họ đã góp phần giới thiệu một sĩ phu Bắc Hà nửa đầu thế kỷ XIX, bỏ khuyết vào phần còn trống trong tủ sách Thăng Long. Trong bộ tổng tập này các nhà nghiên cứu đã sưu tập, xác định văn bản, dịch, công bố hầu hết thơ văn của Nguyễn Văn Lý hiện đang được lưu giữ ở Viện Nghiên cứu Hán Nôm, ở gia đình và rải rác trong một vài cơ sở khác, trong đó Viện Nghiên cứu Hán Nôm là nơi lưu giữ đầy đủ nhất.

Tác phẩm của Chí Đình Nguyễn Văn Lý đóng góp một phần quan trọng trong thành tựu văn học Thăng Long - Hà Nội. Các sáng tác của ông vẫn chưa được giới thiệu nhiều và vẫn đang trong quá trình nghiên cứu, sưu tầm. Tuy vậy, các nhà nghiên cứu đều khẳng định các sáng của ông có giá trị về cả nội dung và nghệ thuật, cần tiếp tục nghiên cứu sâu thêm để có thể khẳng định được vị trí của Nguyễn Văn Lý trong mảng văn học thời Nguyễn nói riêng, trong nền văn học dân tộc nói chung. Tác giả Phan Trứ cho rằng Chí Đình đã đóng góp vào phong khí thơ đương thời một giọng thơ “đa thanh”: “Thơ của Chí Đình cổ mà đẹp, hoa lệ mà nhã; nghị luận là tấm lòng cổ nhân; phẩm đề là nét bút họa công. Những bài bình đàm của ông thì trẻ mới học cũng hiểu, những bài sâu sắc của ông thì các bậc lão nho cũng không hiểu hết được.

Thơ của ông có vẻ duyên dáng của thiếu nữ chơi xuân, có vẻ hào hùng của tráng niên xông trận. Nói một cách đại quát đó là bậc thượng thặng của thi học” [40]. Tác giả Lê Đôn cho rằng thơ Đông Khê “thuật hoài thì trầm uất nồng đậm mà không viễn vông, thương cảm thì buồn khổ sâu muện nhưng không oán thán, thù tặc thì mỹ lệ mà điển nhã, phẩm đề thì phong phú mà hùng hồn. Đại để là không thiên lệch mà tự có khuôn thước riêng một nhà” [40]. Sách *Đại Nam liệt truyện chính biên* (nhị tập, tập 4, Nhà xuất bản Thuận Hoá, Huế 1993, trang 144) do Quốc sử quán triều Nguyễn soạn nhận xét: “Văn Lý việc học rất ngay thẳng, trọng đạo lại trung thực và thơ văn chuộng về ý cách, nên Nội các là Hà Quyền cùng Đô ngự sử là Phan Bá Đạt thường giao tiến lên vua”. Về sự nghiệp giáo dục của ông, *Đại Nam liệt truyện* khẳng định: “Ông trước sau làm việc giảng học 20 năm có lẽ, người tới học thành tựu cũng nhiều” [42].

Về tác phẩm *Đông Khê thi tập*, tuy mới được biết đến nhưng thi tập này bước đầu đã thu hút được sự quan tâm của nhiều nhà nghiên cứu. Họ nhận định: “Thơ của Nguyễn Văn Lý ở tập *Đông Khê*, dù lập chí cứng cỏi, dù bộc lộ nỗi buồn lữ thứ, tâm sự chán nản quan trường, nhớ nhà nhớ quê, cũng đều thể hiện hồn thơ trung hậu của một con người cả đời tu dưỡng theo mẫu hình nhân cách đạo đức Nho gia. Vì vậy khi tập thơ đưa vào Bí các đã nhận được một sự đánh giá chính thống: “Thơ ông trọng lập chí tinh thâm, hồn hậu mà trang nhã” [2, tr.55].

Dù đã và đang nhận được sự quan tâm của giới nghiên cứu và độc giả, tuy nhiên có thể thấy rằng, giá trị của *Đông Khê thi tập* chỉ mới được đề cập đến qua rất ít bài viết và mới dừng ở cấp độ khái quát. Việc nghiên cứu giá trị nội dung, nghệ thuật thơ văn cũng như con người Chí Đình Nguyễn Văn Lý nói chung vẫn còn là vấn đề bị bỏ ngỏ. Và hình ảnh con người trong thơ Chí Đình Nguyễn Văn Lý chưa được tác giả nào đề cập đến. Nhân vật trữ tình trong thơ Nguyễn Văn Lý là chân dung con người vừa mang nét truyền thống vừa mang màu sắc hiện thực, tiêu biểu cho một nhân cách trong sạch, cao quý, một tấm lòng ưu thời mẫn thế luôn đau đáu nỗi niềm với nhân dân, đất nước. Vậy nên trong luận văn của mình, chúng tôi muốn đi sâu tìm hiểu về hình ảnh nhân vật trữ tình trong thơ ông, để góp phần đánh giá toàn diện, cụ thể và chính xác hơn về Nguyễn Văn Lý cũng như sự nghiệp thơ văn của ông. Từ đó góp phần giới thiệu và khẳng định giá trị thơ văn cũng như tâm hồn cao đẹp của tác giả. Chúng tôi